



# SUUNTAAN ILMAISEVAT ADVERBIAALIT, SUHDESÄÄNTÖ JA KÄSIN: »IKKUNOINTIIN» PERUSTUVA ANALYYSI

**K**äsin-muodon kehitys suuntaa ilmaisevaksi partikkeliksi on osa käsi-substantiivin kieliopillistumista (Ojutkangas 1998, 2000a, 2000b, 2001). Morfologisesti *käsin* on monikon instruktiivi, mutta suuntaa ilmaisevana partikkelina (esim. *maksaa lasku tietokoneelta käsin*) se on puhujille läpinäkymätön, ja *käsi*-sanan kieliopillistuneista muodoista se lienee pisimmälle leksikaalisesta kannastaan etäännytynyt. Ruumiin-osannimitysten instruktiivimuodoista ovat *käsin*-partikkelin lisäksi kieliopillistuneet — suuntaa tai paikkaa ilmaisevaksi partikkeliksi tai adpositioksi — *päin* ja *rinnan*. Oletettavasti nämä substantiivit vakiintuivat ensin instruktiivimuotoisina ilmaisemaan asentoa 'kannan ilmaisema ruumiinosa edellä', siis 'kädet ~ pää ~ rinta edellä' (Leskinen 1990: 181; Ojutkangas 2001: 176, 222). Nykykielenkin läpinäkyvät, merkitykseltään konkreettiset ruumiinosannimitysten instruktiivimuodot ovat usein niin sanottuja suhteen instruktiveja, jotka ilmaisevat kantana olevan sanan tarkoitteen olevan 'kohti' jotakin, esimerkiksi *selin minuun* 'selkä kohti minua' (Penttilä 1957: 444).

Yhdessä erosijaisen nominin kanssa *käsin* muodostaa adverbiaalina toimivan lausekkeen, ja rakenne kokonaisuudessaan nostaa agentin sijainnin toiminnan lähtökohtana fokukseseen. Tällaisessa rakenteessa partikkeli vaikuttaa valinnaiselta, koska periaatteessa

nominin sijataivutus ilmaisee 'suunnan jostakin' yksinkin. Pysin kuitenkin osoittamaan, että *käsin*-partikkelilla on keskeinen rooli lauseen syntaktisten ja semanttisten suhteiden rakentumisessa, niin ettei sitä voi pitää valinnaisena.

Luvussa *Käsin* nykykielessä: 'lähtökohdan' ilmaiseminen ja suhdesääntö (s. 164) käsittelee *käsin*-partikkelin nykykielisiä funktioita. Aloitan yksinkertaisista spatiaalisista suhteista, jotka rakentuvat intransitiiviverbien ympärille. Tästä analyysi jatkuu transitiiivilau-seisiin, joiden kuvaamissa tapahtumissa on useampia osallistujia ja joissa viittaussuhteet ydinargumenttien ja paikkaa ilmaisevien adverbiaalien välillä voivat olla mutkikkaamia. *Käsin*-partikkelin avulla viittaussuhteet voi ilmaista yksiselitteisesti, minkä oletan perustuvan siihen, että on mahdollista käsitteistää (todellisuudessa staattisetkin) tapahtumat polkuina ja kohdistaa huomio agenttiin energian lähteenä »ikkunoimalla» agentin sijaintipaikka. Tämä strategia korostaa agenttiivisuutta, ja sitä motivoi kielenkäyttäjien yleinen taipumus kuvata tilanteita antroposentrisesti, ihmisen näkökulmasta (esim. Ojutkangas 2001). Adverbiaalien ja ydinargumenttien välisten viittaussuhteiden tarkastelussa tulee väistämättä käsiteltäväksi myös Siron (1964: 28) suhdesääntö, ja kirjoitukseni jatkaakin siten myös muiden muassa Alhoniemen (1975) ja Leinon (1989) paikallissijoista ja suhdesäännöstä käymää keskustelua.

*Käsin*-partikkelin nykykielisen käytön analyysi on pääosin tehty Talmyn (2000) hengessä, ja sen keskeisenä käsitteenä on »huomion ikkunoiminen» (*windowing of attention*) kielessä ja erityisesti dynaamisten spatiaalisten suhteiden kielellisessä kuvaamisessa. Ikkunoimisen käsite perustuu ihmisen huomiointijärjestelmän joustavuuteen, kykyihin kohdistaa huomio tapahtumien eri osiin oman valintansa perusteella, valita tilanteen kuvaukselle muuttuja ja kiintopiste ja etualaistaa ja taka-alaistaa tilanteen osallistujia valintansa mukaan. Ihmiset puhuvat asioista, joihin he kiinnittävät huomiota: kielellisen ilmaisun saavat oliot ovat »huomioikkunassa» (*windowed*) ja huomiotta jäävät oliot jäävät myös vaille kielellistä ilmaisua (*gapped*). Tässä artikkelissa tarkastelemieni rakenteiden tapaisissa kuvauksissa ikkunointi tarkoittaa spatiaalisen suhteen eri osien korostamista vuorollaan — esimerkiksi polkuna käsitteistetyistä tapahtumasta on mahdollista ikkunoida polun alku-, keski- ja loppuosa tai jotkin näistä. (Talmy 2000: 257–259, 266, 304–305.) Konkreettinen esine voi fyysisesti liikkua avoimella polulla, jonka ikkunointimahdollisuuksia havainnollistaa seuraava, Talmyn (2000: 266) käyttämä esimerkki 1: kuvauksen ikkunointi voi olla maksimaalinen, koko polun kattava (a), se voi jättää polun yhden osion ilmaisutta (b) tai se voi ikkunoida vain yhden osion koko polusta (c).

1. *The crate that was in the aircraft's cargo bay fell*  
'Laatikko, joka oli lentokoneen lastiruumassa, putosi'
- (a) *out of the plane* [alku] *through the air* [keskiosa] *into the ocean* [loppu].  
'koneesta ilman halki mereen.'
- (b) *out of the plane* [alku] *into the ocean* [loppu].  
'koneesta mereen.'
- (c) *into the ocean* [loppu].  
'mereen.'

Ikkunointi ei suinkaan ole kielitieteellinen uudennos. Samaa peruseriaatetta hyödyntävät muun muassa kognitiivisen kieliopin käsitteet profiili ja tausta, spesifisyys ja predi-

kaation vaikutusala (Langacker esim. 1991: 5–12; havainnollinen esimerkki kielelliseen kuvaukseen osallistuvien olioiden valinnasta mts. 213–216). Myös esimerkiksi argumenttirakenteen koodaustyyppien (nominatiivi–akkusatiivi, ergatiivi–absolutiivi, aktiivi–statiivi, suora–epäsuora jne.) ja pääluokkien (aktiivi, passiivi, antipassiivi) tutkimuksessa hyödynnetään oletusta, että ne kielentävät referenttien eriasteista painokkuutta ja keskeisyyttä tilanteen käsitteistyksessä; painokkuushierarkiat voivat perustua esimerkiksi elollisuuteen, agentiivisuuteen tai diskurssiprominssiin. (Tuoreena yleisesityksenä aiheesta ks. Song 2001: 138–210.) Ikkunointi pyrkii antamaan ihmisen yleisiin kykyihin pohjautuvan kognitiivisen selityksen painokkuushierarkioiden ilmenemiselle kielessä — ikkunoinnissa on keskeistä se, että se rinnastuu suoraan ihmisen ei-kielelliseen havaintojärjestelmään. Tämä kirjoitus on yritys käyttää ikkunoinnin käsitettä järjestelmällisesti erään kieliopillisen rakenteen motivaation selvittämisessä.

Luvussa Historiallinen aineisto ja murteet (s. 170) kuvaan *käsin*-partikkelin käyttöä vanhassa kirjasuomessa ja varhaisnykysuomessa vanhimmista 1500-luvun uskonnollisten tekstien käännöksistä 1800-luvun alun sanomalehtiin ulottuvan aineiston avulla. Aineisto osoittaa, että kirjakielessä partikkelin alkuperäinen tehtävä oli ilmaista 'suuntaa kohti' nykykielisen 'suunnan jostakin' sijaan. Pohdin myös suuntaisuuden muutokseen johtaneita tekijöitä, kuten alueellista variaatiota, tietoisien kielenkehittämisen roolia ja suuntaa ilmaisevien *käsin*- ja *päin*-partikkelien suhdetta. Keskeinen osa tätä pohdintaa on luvun Miksi suunta muuttui? (s. 174) 'kohteen' ja 'lähtökohdan' ilmaisuille ominaisten ikkunointityyppien vertailu: mitä toimintapolun osia ja niihin sijoituvia toiminnan osallistujia eri suuntia ilmaisevilla adverbialleilla on mahdollista korostaa? Vaikka artikkelin lähtökohtana on *käsin*-partikkelin funktioiden selvittäminen, se johdattaa myös laajemman adverbialleja ja viittaussuhteita koskevan ongelmakentän käsittelyyn. Tarkastelen *käsin*-partikkelin funktioita lyhyesti myös transitiivisuuden kannalta.<sup>1</sup>

Tutkimukseni perustuu pääasiassa Lauseopin arkiston ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen 1800-luvun kirjakielen aineistoon, sanakirjoihin sekä muusta kielenkäytöstä tekemiini havaintoihin. Aineslähteiden luettelo on kirjallisuuslähteiden jäljessä. Esimerkit, joissa ei ole lähdeviitettä, ovat minun konstruoimiani; aineiston käytöstä huolimatta joitakin seikkoja on paras havainnollistaa yksinkertaisilla konstruoiduilla esimerkeillä.

## KÄSIN NYKYKIELESSÄ: 'LÄHTÖ KOHDAN' ILMAISEMINEN JA SUHDESÄÄNTÖ

*Ajoin Andorraan Espanjasta käsin* -tyyppisessä rakenteessa partikkeli toimii adverbialina yhdessä erosijaisen nominin kanssa. Rakenne kokonaisuutena ilmaisee kuvatun tilanteen suuntaisuuden, ja sen osat jakavat tämän tehtävän. Tämä on tyypillinen esimerkki ilmiöstä, jota Sinha ja Kuteva (1995) ovat nimittäneet »jaetuksi spatiaaliseksi semantii-

<sup>1</sup> Artikkelini perustuu esitelmään, jonka pidin tammikuussa 2001 Belgian Leuvenissa järjestetyssä Adpositions of Movement -konferenssissa. Kiitän Virittäjän arvioijia sekä Tuomas Huumoa, Tommi Kurkea, Päivi Lainetta, Arja Lampista ja Paula Sjöblomia huomioista ja ehdotuksista, jotka ovat olleet arvokkaita artikkelia kirjoittaessani. Virheistä vastaan luonnollisesti itse.

kaksi» (*distributed spatial semantics*) — spatiaalisen merkityksen ilmaiseminen jakautuu rakenteen elementtien kesken, mikä johtaa redundanssiin ja ei-kompositionaalisuuteen. Rakenteen merkitys on enemmän kuin sen osien merkitysten summa olisi.

Intransitiivilauseissa *käsin*-partikkelin tehtävänä on ilmaista toiminnan, tavallisesti liikkeen, lähtökohtaa. Esimerkissä 2 lähtökohta on konkreettinen entiteetti, maantieteellinen paikka. Lähtökohta voi olla myös abstrakti, kuten esimerkin 3 puheenaihe: tässä konkreettiseen entiteettiin, ruokaan, viittaava sana saa kontekstissaan abstraktin tulkinnan, ja toiminnan suuntaisuus toteutuu diskurssin etenemisenä.

2. *Ranskasta* [Andorraan] *kulkeva tie on mutkaisempi ja kulkee vuorten yli, joten jos ei halua stressata itseään eikä autoa, kannattaa ajaa Espanjasta käsin.* (HS 14.10.1998)
3. *Ranskalaisessa gastronomiassa edetään ruuasta käsin monenlaisiin asioihin, kuten luonnontieteisiin, historiaan ja politiikkaan.* (HS Kuukausiliite 12/1998, Anna Paljakka)

Esimerkki 2 paljastaa yhden *käsin*-partikkelin funktioista: se voi korostaa kahden tai useamman vaihtoehdon välistä kontrastia. Esimerkissä 2 toiminnan, Andorraan ajamisen, potentiaalisina lähtökohtina ovat Espanja ja Ranska, ja *käsin* fokusoii Espanjan näistä vaihtoehdoista parempana. Samaa ilmiötä havainnollistaa myös esimerkki 4, jossa kilpailevat lähtökohdat ovat puun oksat ja maa ja jossa *käsin* merkitsee maan todenmukaiseksi liikkeen lähtökohdaksi.

4. *Ne [puutiaiset] eivät siis vanhan käsityksen mukaan tipahtele lepän oksilta, vaan kiipeävät iholle maasta käsin.* (HS, Mervi Turunen 7.7.1999)

Esimerkkien 2 ja 4 tapaisissa konteksteissa *käsin*-partikkelin funktiona on siis merkitä eksplisiittisten tai implisiittisten vaihtoehtoisten lähtökohtien joukosta toteutunut (tai toteutuva), parhaana pidetty tai todenmukainen. Tämä funktio on myös ikoninen, sillä monissa kielissä tärkeiden referenttien kielellisillä ilmaisuilla on tapana olla »suurempia» eli niitä koodataan laajemmalla kielellisellä materiaalilla — niissä voi esimerkiksi olla enemmän demonstratiiveja ja muita määritteitä kuin vähemmän keskeisten referenttien ilmaisuissa (Givón 1990: 969; Laury 1997: 158). Toteutunut, hyvä tai oikea toiminnan lähtökohta voi suomessa saada ilmaisuvoimansa tueksi *käsin*-partikkelin.

Transitiivilauseissa *käsin* saa edellisiä mutkikkaamman funktion, kun sillä yksiselitteistetään paikkaa ilmaisevien adverbiaalien ja lauseen ydinargumenttien välisiä viittaus-suhteita. Paavo Siron suhdesäännön mukaanhan »verbin määräyksenä olevan adverbiaalin kvasipredikaatti [so. sijapäätte tai adpositio] viittaa intransitiivilauseessa subjettiin ja transitiivilauseessa objektiin» (1964: 28) — esimerkiksi lauseissa *menin metsään* ja *ajoin porsaan metsään* adverbiaali *metsään* viittaa säännön mukaisesti edellisessä subjektin ja jälkimmäisessä objektin referentin sijaintiin.

Suhdesääntöä voi pitää perustilanteen kuvauksena, vaikka siitä onkin lukuisia poikkeuksia, kuten esimerkiksi Alhoniemi (1975) ja Leino (1989) ovat todenneet. Suhdesääntö ei esimerkiksi käytännössä kuvaa olosijaisia adverbiaaleja, sillä olosijat ilmaisevat tyypillisesti tekemisen paikkaa ja viittaavat siten usein sekä subjektin että objektin sijaintiin, kuten esimerkiksi lauseessa *Hakkasin vajassa puita* (Sademiemi 1966: 142; Alhoniemi 1975: 8–9). *Käsin*-partikkelin käyttö puolestaan kytkeytyy yhteen muutossijaisia adver-

biaaleja koskevaan poikkeukseen suhdesäännöstä, sillä sen avulla voi transitiiivilauseen erosijaisenkin adverbiaalain saada viittaamaan subjektin sijaintiin.

Seuraavien esimerkkien 5 ja 5' kaltaisten tapausten merkityseron tekee mahdolliseksi se, että kielessä on keino eksplisiittisesti ilmaista muutosta tai liikettä pois jostakin lähtökohdasta: suomen kielessä lähtökohtaa ilmaisevat erosijat ovat muodollisesti aivan oloja tulosijojen veroisia, ja järjestelmän kolmijakoisuus on verrattain tasapainoinen. Suuntaisuuden koodaaminen on suomessa siis selvästi tarkempaa kuin vaikkapa useissa germaanisissa kielissä.<sup>2</sup> (Siro 1964: 30; Leino 1989: 189.)

Esimerkissä 5 viittaussuhde adverbiaalain ja objektin välillä on suhdesäännön mukainen: *pöydältä* viittaa kohteen (lampun) paikkaan toiminnan (nostamisen) lähtökohtana.<sup>3</sup> Tämä lähtökohta on puhtaasti spatiaalinen. *Käsin* adverbiaalain osana kuitenkin mahdollistaa viittaussuhteen siirtymisen adverbiaalain ja subjektin välille: esimerkin 5' *pöydältä käsin* ilmaisee agentin paikan toiminnan aikana.

##### 5. *Nostan lampun pöydältä.*

##### 5'. *Nostan lampun pöydältä käsin.*

Liikkuva entiteetti näissä esimerkeissä pysyy samana, mutta esimerkissä 5' toiminnan lähtökohta ei ole ainoastaan spatiaalinen, vaan nostaa fokukseen myös agentin energian lähteenä. Palaan fokusointiin ja energian siirtymiseen myöhemmin tässä luvussa ja vielä uudelleen, kun tarkastelen ikkunointia ja partikkelin suuntaisuuden käännoystä luvussa Miksi suunta muuttui? (s. 174).

Jos lauseita 5 ja 5' verrataan nimenomaan suhdesäännön kannalta, on huomattava, että *käsin* muuttaa adverbiaalain ja verbin välistä suhdetta niin, ettei adverbiaali enää liity verbiin yhtä kiinteästi, ja mikäli se tulkitaan koko lausetta määrittäväksi, se siirtyy pois suhdesäännön piiristä. Lauseessahan voisi olla sekä 5- että 5'-tyyppinen adverbiaali samanaikaisesti, esimerkiksi *Nostin lampun hyllyltä pöydältä käsin*. On kuitenkin selvää, että käytännössä ei aina ole helppoa (eikä ehkä välttämätöntäkään) erottaa koko lausetta määrittäviä adverbiaaleja verbiä määrittävistä muun muassa siksi, että verbi usein kantaa muitakin koko lausetta koskevia piirteitä kuten tempusta ja modusta (Vilkuna 2000: 163). Tässä kirjoituksessa keskitynkin ennen kaikkea siihen, miltä viittaussuhteet näyttävät kognitiivisen kielentutkimuksen tarjoaman ikkunoinnin läpi, enkä pyri tekemään tarkkaa eroa verbiä ja lausetta määrittävien adverbiaalain välille.

Myös seuraavat esimerkit 6 ja 6' havainnollistavat *käsin*-partikkelin roolia viittaussuhteiden osoittajana. Esimerkin 6 konteksti on sanomalehtiartikkeli, joka kertoo Afganistanista Iraniin paenneesta poliitikosta, joka yrittää uudessa tilanteessa saada itselleen poliittista tukea. Esimerkin verbi, *koota* 'keräämisen, hankkimisen' merkityksessä, ei ole merkitykseltään yhtä yksiselitteisesti dynaaminen kuin esimerkiksi liikeverbit. Se on kuitenkin suomen monien muiden 'etsimistä', 'keräämistä' ja 'löytämistä' ilmaisevien

<sup>2</sup> Kielen käytössä erosijat tosin jäävät taajuudeltaan tulo- ja varsinkin olosijoista jälkeen; olosijat adessiivi ja inessiivi yhdessä kattavat noin puolet Lauseopin arkiston murre- ja yleiskielisen materiaalin kaikista paikallissijaisista nomineista (Ojutkangas 2001: 200; yleiskielen osalta myös Karlsson 1983: 308–309; Leino 1993: 175–176).

<sup>3</sup> Käytän termiä *kohde* englanninkielisen termin *patient* vastineena.

verbien tapaan dynaamisena, lähtökohdasta kumpuavana käsitteistetty, ja siksi sen määrittelyn muoto on *käsin*-partikkelin käytön salliva erosisija.

6. *Jälkimmäinen* [afganistanilainen pataanijohtaja Gulbuddin Hikmatyar] *asuu nykyään Iranissa ja koettaa sieltä käsin koota itselleen tukea.* (HS, Jaakko Hämeen-Anttila 18.11.2001)

Adverbiaali *sieltä käsin* viittaa agentin sijaintiin Iranissa mutta osoittaa samalla, että toiminta (yritys koota tukea) kohdistuu jonnekin agentin sijaintipaikan ulkopuolelle; laajemmasta tekstikontekstista käy ilmi, että toiminta kohdistuu Afganistaniin. Huomio kohdistuu siis agenttiin energian lähteenä ja energian siirtymiseen tämän lähteen ulkopuolelle. Tällainen kuvaus ei välttämättä viittaa lainkaan konkreettisen olion todelliseen (»faktiiviseen»; Talmy 2000: 100) liikkeeseen.

Ilman *käsin*-partikkelia tilanne muuttuu: edellisen esimerkin muunnoksessa 6' viittaus-suhde adverbiaalin ja ydinargumenttien välillä on suhdesäännön mukainen. Adverbiaali *sieltä* on samaviitteinen virkkeessä edellä mainitun adverbiaalin *Iranissa* kanssa, ja se viittaa kohteen (tuen) sijaintipaikkaan toiminnan aikana. Tulkinta on siis toinen kuin edellisessä esimerkissä: agentti yrittää saada itselleen tukea Iranista, ei Afganistanista.

- 6'. *Hän asuu nykyään Iranissa ja koettaa sieltä koota itselleen tukea.*

Esimerkkien 5' ja 6' kaltaisissa tapauksissa *käsin* osoittaa yksiselitteisesti agentin sijaintipaikan ja sallii samalla tulkinnan, että agentin toiminta saavuttaa kohteensa mainitun lokaation ulkopuolella, toimintapolun toisessa, implisiittisessä päässä. Tämä funktio on esimerkki edellä lyhyesti käsitellystä huomion ikkunoimisesta, josta Talmy on esittänyt muun muassa seuraavat luonnehdinnat:

In this process, one or more portions of a referent scene – – will be placed in the foreground of attention while the remainder of the scene is backgrounded. (2000: 258.)

– – given a structured schema viewed from a particular vantage point, linguistic expression can specify that one direct greatest attention to a particular selection of elements within the configuration. (2000: 467.)

*Käsin* luo huomioikkunan (*window*) energian lähteen ja sen siirtymisen ylle — energian lähde on samalla agentin sijaintipaikka — ja jättää patientin lokaation ilmaisutta (*gap*). Toiminnan varsinaisen suorittaminen eli vaihe, jossa energia saavuttaa kohteen, on ainakin osittain taka-alasta. Kun toiminta ja siihen liittyvä energian siirtyminen on käsitteistetty polkuna, *käsin*-partikkelin ikkunointifunktio rinnastuu Talmy (2000: 265–267) avoimen polun ikkunointityyppeihin, joita esimerkit 1a–c edellä havainnollistavat. *Käsin* ikkunoi toimintapolun alku- ja keskiosan ja jättää sen lopun ilmaisutta, mikä ei tarkoita, että toiminnan kohdetta ei ilmaistaisi, vaan että kohteen lokaatio jää erosisijaisen nominin ja *käsin*-partikkelin muodostaman adverbiaalin viittausalan ulkopuolelle. Pyrin myöhemmin tässä luvussa osoittamaan, että toiminnat, jotka saavat *käsin*-partikkelillisen adverbiaalin määritteekseen, ovat käsitteistettävissä polkuna.

Jos esimerkkejä 2–4 (s. 165) nyt tarkastelee uudelleen, on helppo havaita, että niissäkin *käsin*-partikkelin käyttöä voi pitää ikkunoinnin motivoimana. Myös intransitiivilauseissa, joissa viittausuhteet ovat yksiselitteisiä, *käsin* luo huomioikkunan toiminnan (taval-

lisesti liikkeen) lähtökohdan ylle (3), ja tapauksissa, joissa vaihtoehtoisia lähtökohtia on useita, ikkuna asettuu toteutuneen, parhaana pidetyn tai todenmukaisen lähtökohdan ylle (2 ja 4). Näkemys, että *käsin* fokusoi lähtökohdan ja ikkunoi polun alku- ja keskiosan, saa lisätukea siitä, että toiminnan kestoa kuvaava eli koko polun ikkunoiva osma on *käsin*-partikkelin yhteydessä epäluonteva, vaikei suoranaisesti epäkieliopillinen. Tämän voi havaita esimerkin 2 inspiroimasta konstruoidusta esimerkistä 7.

7. *?Maria ajoi koko yön Madridista käsin Andorraan.*

Lähtökohdan ja energian siirtymisen ikkunointi asettaa agentin tapahtuman kuvauksen keskiöön — ja prototyypinen agentti on inhimillinen. Tämä on tärkeä antroposentri- nen eli ihmiskeskeinen piirre *käsin*-partikkelin käytössä, ja palaan siihen tarkemmin luvussa Miksi suunta muuttui? (s. 174). Toinen antroposentri- nen ominaisuus on verbien semanttiikka: kuten Leino (1989: 202) on huomauttanut, *käsin*-partikkeliä käytetään kaikkein tavallisimmin aistihavain- toja (esimerkki 8), puheakteja (esimerkki 9) ja hallintaa (esimerkki 10) ilmaisevien verbien kanssa (myös Alhoniemi 1975: 15). Nämä toiminnot ovat nimenomaan ihmiselle ominaisia.

8. *Vieras katselee milloin mitäkin saariston yksityiskohtia ilmasta käsin.*  
(Matkakuvaukset LA 9791/441)

9. *Liikanen vastasi elokuun alkupuolella parlamentin esittämiin kysymyksiin pääosin kesämökiltään Anttolasta käsin.* (HS, Tanja Vasama 17.8.1999)

10. *Kaiken takana kummitelevat suuret maailmanpoliittiset valtapyyteet, kysymys siitä, ohjataanko namibialaisten asioita idästä vai lännestä käsin.*  
(Matkakuvaukset LA 9791/213)

Aistihavainnot, puheaktit ja hallinta on mahdollista käsitteistää polkuna; Leino (1989: 202) huomauttaa, että tällä tavoin käytetyissä verbeissä »olennaista on se, että agentin toimintaa osoittava 'liikerata' on riittävän korostainen ja että se on erillinen patientin liikeradasta (muuten ne lankeavat yhteen)». Toiminta kuvataan liikeratana, väylänä, vaikka siihen ei konkreettista liikettä liittyisikään. Esimerkiksi katsominen käsitteistetään kaksisuuntaisena havaintopolkuna, joka etenee joko silmästä kohteeseen tai kohteesta silmään; näköaistia käsitellään fiktiivisesti liikkuvana entiteettinä, joka piirtää visuaalisen polun (Talmy 2000: 115–116). Vastaaminen puolestaan implikoi kommunikaatiopolun puhujan ja kuulijan välillä, ja hallinta käsittää valtaan liittyvän energian siirtymisen hallitsijan ja vallanalaisen välillä. Liike näin käsitteistetyllä polulla on fiktiivistä tai subjektiivista: väylätulkinta syntyy siten, että käsitteistäjä (puhujaa) seuraa mentaalisesti agentin toimintaa ja siihen liittyvää energian siirtoa (Langacker esim. 1991: 157–160, 209–211; Talmy 2000: 99–101).

*Käsin*-partikkeli tukee väylätulkintaa, kun se asettaa huomioikkunan (mentaalisen) reitin lähtökohdan ja energian siirtymisen ylle (polun alku- ja keskiosan ikkunointi). Tämän ikkunointityypin kautta *käsin* voi myös poistaa visuaalisten polkujen potentiaalisen kaksisuuntaisuuden: sillä voi luoda yksiselitteisen tulkinnan, että aistimuspolku etenee aistimuksen kokijasta kohti ärsykettä (esimerkki 11'). Paljas erosijainen nomini il-

man *käsin*-partikkelia on kaksitulkinainen, koska se voi merkitä sekä kokijan että ärsykkeen sijaintia<sup>4</sup> (esimerkki 11).

11. *Näen kylästä kirkon tornin.*  
 'Minä olen kylässä ja näen sieltä kirkon tornin (joka on kylän ulkopuolella).'  
 tai  
 'Lähestyn kylää ja näen kylässä sijaitsevan kirkon tornin.'
- 11'. *Näen kylästä käsin kirkon tornin.*  
 'Minä olen kylässä ja näen sieltä kirkon tornin (joka on kylän ulkopuolella).'

Edellä mainittujen verbityyppien lisäksi erosija ja *käsin* voivat transitiivilauseissa suhdesäännön vastaisesti ilmaista agentin sijaintipaikkaa myös selvien toimintaverbien kanssa. Tällaisissa yhteyksissä verbit saavat helposti iteratiivisen merkityksen, vaikka verbi sinänsä ei sitä ilmaisikaan. Näille tapauksille on yhteistä se, että toimijan sijaintipaikalla ja toiminnan lähtökohdalla on tukikohdan luonne — toiminta suoritetaan useita kertoja ja jokaisen toimintakerran jälkeen agentti faktiivisesti tai fiktiivisesti palaa lähtökohtaansa. *Käsin*-partikkelilla on keskeinen rooli iteratiivisuustulkinnan luomisessa. Perustelen tätä väitettä toistuvaa faktiivista liikettä kuvaavien esimerkkien 12 ja 13 jälkeen.

12. *2. vuosituhannen puolivälissä ennen Kristusta heidän hallussaan oli suurin osa Peloponnesosta, mistä käsin he perustivat siirtokuntia Kreetalle.* (Tietosanakirjat LA 9771/442)
13. *Kannattaa muistaa, että Björk teki töitään Englannista käsin.* (HS, Pirkko Kotirinta 9.10.1999)

Ikkunoinnin avulla analysoituna nämä esimerkit toteuttavat »vaiheikkunointia» (*phase windowing*; Talmy 2000: 279–282): ne viittaavat tapahtumiin, jotka toistuvat syklisesti. Iteratiivinen kokonaistapahtuma koostuu osasykleistä, joilla on alku, keskiosa ja loppu samaan tapaan kuin avoimillakin poluilla. Näiden lisäksi syklien toisto luo tukikohdan tai kotipesän (*home phase*), joka sijoittuu osasykliin väliin ja sitoo ne yhteen: toimija palaa tukikohtaan jokaisen osasyklin lopun jälkeen ja ennen seuraavan osasyklin aloittamista. Tällä tavoin nähtynä iteratiivinen toiminta koostuu ikään kuin nauhakenkeistä, jotka on yhdestä kohdasta — tukikohdasta — sidottu yhteen. *Käsin* luo huomioikkunan nimenomaan tämän tukikohdan ylle. Konstruoitu minimipari havainnollistaa *käsin*-partikkelin vaikutusta tukikohdan luoja: esimerkissä 14 liike on lineaarista, yhdestä kaupungista toiseen etenevää, mutta esimerkki 14' tarkoittaa, että liikkuja palasi tukikohtaansa Berliiniin Prahaan, Varsovaan ja Riikaan suuntautuvien matkojen välissä.

14. *Matkustin Berliinistä Prahaan, sitten Varsovaan ja sitten Riikaan.*
- 14'. *Matkustin Berliinistä käsin Prahaan, sitten Varsovaan ja sitten Riikaan.*

Ikkunoinnissa on keskeistä se, että kuulijan on mahdollista päätellä loput tapahtuman kulusta sopivan kielellisen ja kielenulkoisen kontekstin avulla silloinkin, kun toiminnan

<sup>4</sup> Kyse on tarkkaan ottaen kokonaisuuden ilmaisevasta elatiivista, mutta konkreettisista olioista puhuttaessa kokonaisuus ilmaisee samalla myös osansa sijainnin.



tai energian siirtymisen polusta ikkunoidaan vain yksi vaihe (Talmy 2000: 258, 422). Esimerkit 12–14' havainnollistavat tätä hyvin, sillä niissä pelkkä tapahtuman tukikohtavaiheen ilmaiseminen erosijaisen nominin ja *käsin*-partikkelin liitolla luo iteratiivisen tulkinnan. Talmy'n tätä kuvaava termi on »kognitiivinen pujominen» (*cognitive splicing*; vrt. *chunking*, Langacker 1991: 220): kun ilmaisutta jätettyihin toiminnan vaiheisiin kiinnitetään vain minimaalisesti huomiota, ne taka-alaistuvat varsin äärimmäisellä tavalla. Tämä mahdollistaa niiden lohkeamisen käsitteistyksestä ja synnyttää vaikutelman, että toiminnan ikkunoidut vaiheet seuraavat toisiaan saumattomasti pujoutuneina, ilman välvaiheita. (Talmy 2000: 270, 281.) Edellä esimerkissä 13 toistuvasta polusta ilmaistaan vain tukikohta (Englanti) eikä muita toiminnan vaiheita kuvata lainkaan, mutta silti kuulijan on helppo nähdä toiminta kokonaisuutena.

## HISTORIAALLINEN AINEISTO JA MURTEET: KÄSIN 'SUUNTA KOHTI' ILMAISEVANA

Vanhan kirjasuomen aineisto osoittaa, että *käsin*-partikkelin alkuperäinen funktio oli ilmaista 'suuntaa kohti' nykykielisen 'suunnan jostakin' sijaan. Tässä luvussa tarkastelen muutamia esimerkkejä vanhan kirjasuomen 'kohti'-merkityksisestä *käsin*-partikkelista sekä 1800-luvun alun sanomalehtien ensimmäisistä 'suuntaa jostakin' ilmaisevista *käsin*-esiintymistä.

Vanhan kirjasuomen lähteissä *käsin* esiintyy lähes yksinomaan tulosijaisen nominin jäljessä merkityksessä 'kohti'. Tästä poikkeavia tapauksia kommentoin jäljempänä tässä luvussa. Illatiivi- tai allatiivisijaisen nominin ja *käsin*-partikkelin liitto muodostaa adverbiaalin, joka toimii aivan Siron suhdessäänön mukaisesti: intransitiiviverbin yhteydessä (esimerkit 15–16) se ilmaisee subjektin ja transitiiviverbin yhteydessä (esimerkki 17) objektin tarkoitteen sijainnin. Esimerkit paljastavat merkityseron lisäksi myös muita kirjakielen kehityksen ja nykykielen kannalta huomionarvoisia seikkoja, joita analysoin tarkemmin kunkin esimerkin jälkeen. Nykykielisiä esimerkkejä laajemmat tekstikontekstit helpottavat *käsin*-partikkelin merkityksen hahmottamista.

15. Agricolan Uusi Testamentti (1548: 671): intransitiiviverbi  
*Mine Iohānes teidē welien, ia Osalinē Waiuasa ja Waldakunnasa, ia Kersimises Iesuses Christuses, Olin sijne Loodhosa ioca cutzutan Pathmos, Iumalan sanan tedhen ia Iesusen Christusen Todhistoxen. Mine olin hengese yctene Sūnantaki peiuene, ia cwlin minun iälghiseni, Swren Änen, ninquin Basunan, sanouan. Mine olen se A ai O, se ensimeinen ia se Wimeinen. Ia mites näet, se kirioita ychten Kirian ia lehäte nijlle Seuracunnille iotca ouat Asiaš Epheson kesin, ia Smyrnan kesin, ia Pergamin kesin, ia Thyatiran kesin, ia Sardin kesin, Philadelphian kesin ja Laodiceä kesin.* (VKS s.v. *käsin*)

Minä, veljenne Johannes, jolla on sama ahdinko, valtakunta ja Jeesukselta tuleva kestävyys kuin teillä, olin joutunut Patmos-nimiselle saarelle, koska olin julistanut Jumalan sanaa ja todistanut Jeesuksesta. Herran päivänä Henki valtasi minut, ja minä kuulin takaani kovan äänen, kuin olisi torveen puhallettu. Ääni sanoi: »Kirjoita, mitä näet, ja lähetä kirja seitsemälle seurakunnalle: Efesokseen, Smyrnaan, Pergamoniin, Tyatiraan, Sardekseen, Filadelfiaan ja Laodikeaan.» (R 1992, Ilm. 1:9–11)

Esimerkki 15 paljastaa selvän kontrastin *käsin*-partikkelin funktioiden välillä vanhasa kirjakielessä ja nykykielessä. Esimerkit 12–14' edellä havainnollistivat sitä, kuinka nykykielessä *käsin*-partikkelin avulla on mahdollista luoda iteratiivinen tulkinta, siten että *käsin* merkitsee tukikohdan, johon toimija palaa toistuvien osatapahtumien välissä. Yllä oleva teksti on Ilmestyskirjan alusta ja sekin kuvaa toistuvaa toimintaa: Johannes on Patmoksen saarella (tukikohta) ja lähettää sieltä kirjeet seitsemälle seurakunnalle (toistuvan toiminnan määränpäätt), jotka maantieteellisesti sijaitsevat Vähän-Aasian (nykyisen Turkin) länsiosassa tai länsirannikolla (esim. Pritchard 1986: 171–172). Toisin sanoen esimerkissä 15 *käsin*-partikkelilla onkin merkitty toistuvan toiminnan määränpäätt; funktio on täsmälleen nykykielisen tukikohdan merkitsemisen funktion vastakohta. 'Kohti'-merkityksessä *käsin* ei osallistu toistuvan toiminnan tulkinnan luomiseen, vaan sillä on tämä funktio vain 'lähtökohdan' merkityksen yhteydessä. Seuraava esimerkki havainnollistaa puolestaan vanhan kirjasuomen ja nykykielen *käsin*-esiintymien erästä yhteistä, merkityserosta riippumatonta piirrettä.

16. Vuoden 1642 Raamattu (Jos. 19:25–27): intransitiiviverbi

*Ja heidän rajans oli Helcath, Hali, Bethen, Asaph, AlaMelech, Amead, Miseal, ja ulottu Carmelin meren tygö, ja Sihor Libnathiin. Ia käändä itään käsin Beth Dagonia watan, ja ulottu Sebulonijn ja Iephtahelin laxoon pohjan puoleen, Beth-Emekijn, Negielijn, ja loppu Cabulin tykönä wasemalla puolella.* (VKS s.v. *käsin*)

Niiden alueeseen kuuluivat Helkat, Hali, Beten, Aksaf, Alammelek, Amead ja Misal. Lännessä alue ulottui Karmelinvuoreen ja Libnatjokeen. Idässä alue ulottui Bet-Dagoniin, Sebulonin heimon rajalle, ja Jiftah-Elin laakson pohjoispuolelle Bet-Emekiin ja Neeliin. Alueeseen kuuluivat lisäksi pohjoisessa Kabul – – (R 1992, Joos. 19: 25–27)

Esimerkissä 16 *käsin*-partikkelin suuntaisuutta tukevat monet muut dynaamisia spatiaalisia suhteita ilmaisevat elementit, jotka on esimerkissä lihavoitu. Maan jakamista eri heimojen kesken käsittelevässä kontekstissa suuntaa ilmaisevat myös verbit (*ulottua, loppua*), tulosijaiset postpositiot (*tygö, watan, puoleen*) sekä illatiivimuotoiset nominit (*laxoon, paikannimet*). Tämän esimerkin kuvaama liike on fiktiivistä, sillä siinä faktiivisesti liikkumaton muuttuja, raja, käsitteistetään liikkuvana entiteettinä, kun käsitteistäjä seuraa mentaalisesti sen piirtämää viivaa. Fiktiivinen liike käsitteistyksessä ilmaistaan kielen suuntaisilla ja dynaamisilla elementeillä, ja esimerkki 16 osoittaa, että *käsin*-partikkelia on voitu käyttää tässä tehtävässä kirjakielen varhaisvaiheista lukien. Mainittakoon, että Antti Lizeliuksen toimittamissa vuosien 1758 ja 1776 Raamatuissa tämän jakeen *käsin*-partikkelin sisältävä kohta kuuluu »*Auringon nousemista käsin*» — näyttää siltä, että *käsin* esiintyy tässä partitiivisijaisen täydennyksen kanssa aivan *päin*-partikkelin tapaan (VKS s.v. *käsin*). Lizelius käyttää partitiivia ja *käsin*-partikkelia 'kohti'-merkityksessä muutenkin: *Skånisa Ruotzin äärellä Etelää ja merta käsin on myös* – – *Maanjärityksiä hawaittu* (Suomenkieliset Tieto-Sanomat 1776: 48, VKS s.v. *käsin*). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Wanhasuomi-korpuksen materiaalissa on lisäksi vuoden 1764 almanakassa yksi partitiivin kanssa esiintyvä *käsin*; kyseisen tekstin kirjoittaja on ilmeisesti Johan Leche (Soininen 1957: 98). Muualla vanhassa kirjasuomessa tai 1800-luvun kirjakielessä en kuitenkaan ole tavannut tätä käyttöä.

▷

17. Ganander (1786–87) s.v. *edeskäsin* adv. 'framdeles, framåt, porro, longius':  
transitiiviverbi  
*wetää hän[d]tä alati edes käsin autuuden tjellä*  
'alt fram, bättre på salighets vägen'

Esimerkissä 17 *käsin* muodostaa ilmeisen vakiintuneen liiton latiivimuotoisen *edes*-partikkelin kanssa, onhan *edeskäsin* Gananderin sanakirjassa omana hakusananaan. Myös 'suuntaa jostakin' ilmaiseva *käsin* esiintyy ensin vakiintuneesti partikkelien, pronominien ja demonstratiivien kanssa: erosijan yhteyteen konventionaalistuneet *alta-*, *edeltä-* ja *sisältäkäsin* mainitaan myös VKS:ssa (s.v. *käsin*), ja Jussilan (1998: 36, 245) mukaan *edeltäkäsin*- ja *sisältäkäsin*-muotojen ensiesiintymät ovat vuosilta 1734 ja 1797. Erosijaisen nominin kanssa erilaisia lähtökohtia ilmaiseva *käsin* on kuitenkin vielä 1800-luvulla selvästi vähemmistössä, ja esimerkiksi Renvallin (1826 s.v. *käsi*, *käden*) ja Lönnrotin (1866–1880 s.v. *käsi*) sanakirjoissa *käsin* mainitaan vain tulosijan kanssa merkityksessä 'versus; ät'. Molemmat merkitykset elivät kirjakielessä rinnan koko 1800-luvun ajan, ja nykykielen 'lähtökohdan' merkityksen dominanssi kehittyi 1900-luvun alkuun mennessä. Esimerkit 18–19 havainnollistavat muissa kuin konventionaalistuneissa yhteyksissä erosijan kanssa 'suuntaa jostakin' ilmaisevan *käsin*-partikkelin varhaisia esiintymiä 1800-luvun ensipuoliskolta. Esimerkki 20 puolestaan osoittaa konkreettisesti *käsin*-partikkelin mahdollisuutta esiintyä 1800-luvun kirjakielessä samanaikaisesti molempien suuntasijojen kanssa.

18. *Saman Kuun 8:tena p. tuli Hänen Majesteetinsä Keisarinna Preussin rajoilta käsin, josa Hän oli tavannut korkioita Heimolaisiansa* – (1800: OVS 1830: 29, 1)
19. *Jellachich astui nyt edellänsä, riensi Pesth'ia kohti, josta käsin sanoi tahtovansa määrätä rauhan ehdot, ja seisoi jo 23:nä Syysk. Stuhweissenburg'issa (muutamia penink. Pesth'istä).* (1800: Smtr 1848: 44, 4)
20. *Suomessa tulevat rajuimmat tuulet lounaiselta ilman-suunnalta, jonka vuoksi hakkaukset parhaastansa ovat toimitettavat koillisesta lounaalle käsin.* (1800: Borg 1859: 18)

Esimerkissä 18 *käsin* esiintyy intransitiiviverbin ja esimerkissä 19 transitiiviverbin yhteydessä; edellisessä erosija ja *käsin* toimivat suhdesäännön mukaisesti ja jälkimmäisessä sen vastaisesti, aivan nykykielisten esimerkkien 8–10 (s. 168) tapaan. Adverbiaali *josta käsin* (19) viittaa virkkeessä aikaisemmin mainittuun Pestiin agentin sijaintipaikkana ja ikkunoi sen toiminnan energian lähteenä ja toimintapolun alkuna. *Määrätä* on myös selvästi hallintaverbi, joiden yhteydessä *käsin* todennäköisimmin esiintyy (aistihavainto- ja puheaktiverbien lisäksi). Hallintaverbien semantiikka tukee luonnollisella tavalla toimintapolun keskiosan eli agentin ja kohteen välisen vaiheen ikkunointia: energian siirtymisen kannalta vallan ja hallinnan vaikutusala on laajempi kuin pelkkä energian lähtökohta, mutta sallii kuitenkin energian kohteen sijainnin jättämisen ilmaisutta.

Esimerkissä 20 adverbiaali viittaa objektitarkoitteen sijaintiin ja on suhdesäännön mukainen; sanajärjestyksen (partikkeli välittömästi tulosijan jäljessä) lisäksi suhdesäännön mukaisuus osoittaa, että vielä tässä yhteydessä *käsin* kytkeytyy muodollisesti suoremmin tulosijaan kuin erosijaan. *Koillisesta lounaalle käsin* toimii adverbiaalikonai-

suutena, jonka osana *käsin*-partikkelin voi kenties nähdä ero- ja tulosijaisten nominien tarkoitteiden välistä väylää korostavana. Tällä voisi väistää sitoutumisen tarkkarajaisen lähtökohdan tai määränpään ilmaisuun — tavallisestihan ero- ja tulosijaisten adverbiaalin yhteisesiintyminen luo perfektiivisen, molemmista päästään rajatun väylän (Leino 1989: 199). Sama seikka kiinnittää huomiota myös esimerkissä 18: siitäkön on mahdollista tehdä epämääräisen suunnan tulkinta. Palaan tähän, kun käsittelen *käsin*- ja *päin*-partikkeleiden suhdetta.

Vaikuttaa siltä, että *käsin*-partikkelin merkitys 'kohti' on puhtaasti spatiaalinen, tulosijaisten nominin suuntaisuutta vahvistava. Siltä puuttuvat kaikki ne 'lähtökohdan' merkityksen piirteet, jotka kertovat tapahtumien käsitteistämisen rakenteesta, kuten huomion kiinnittämisestä toimintapolun alku- ja keskiosiin, adverbiaalin ja lauseen ydinargumenttien välisten viittaussuhteitten yksiselitteistämisestä, agenttiivisuuden korostamisesta tai valinnan tekemisestä ja merkitsemisestä kahden tai useamman vaihtoehdoisen lähtökohdan välillä.

Kirjakielen antaman kuvan täydentämiseksi käsittelen seuraavaksi lyhyesti *käsin*-partikkelin käyttöä suomen murteissa. Murreaineisto nimittäin osoittaa, että kirjakielessä ajallisesti peräkkäiset merkitykset 'kohti' ja 'suunta jostakin' esiintyvät samanaikaisesti puhutun kielen eri varieteeteissa; merkitykset eivät siis ilmeisesti eroa toisistaan iältään (ainakaan ratkaisevasti), vaan ennen kaikkea levikiltään. Muoto-opin arkiston aineiston mukaan erosijaisten nominin ja *käsin*-partikkelin käyttö nykykielessä vallitsevaan tapaan on ominaista erityisesti savolaismurteille. Pohjois-Karjalan ja Etelä-Savon alueilta on runsaimmin merkintöjä rakenteista, joissa *käsin* ilmaisee produktiivisesti toiminnan lähtökohdtaa erosijaisten substantiivien kanssa (esim. Ilomantsi *kotonta käsi[n]*, Liperi *venneestä käsi*; Leppävirta *ist'uiltaan käsin*, Heinävesi *pöyvästä käsin*). Muoto-opin arkiston aineiston mukaan tulosijaisuus *käsin*-partikkelin yhteydessä painottuu Pohjois-Pohjanmaan, Peräpohjolan ja Länsipohjan (esimerkin 21 Muonio) murteissa, ja Lauseopin arkiston materiaali tukee tätä havaintoa. Esimerkki 21 havainnollistaa tätä tulosijan ja *käsin*-partikkelin suhdessä sääntöön mukaista käyttöä: esimerkissä on *ajaa*-verbi transitiivisesti käytettynä, ja *kylään käsin* viittaa objektitarkoitteen, porojen, sijaintiin.

21. *Mutta ku 'mie' sitte sanon että no 'mie' kävin / siellä 'tievassa ja 'poroja' ajoiv vielä tuonne 'kylhään käsin' ett- ei / 'pääse heiniin.* (Muonio LA 5671/501)

1800-luvulla kirjakielessä käyttöön tullut 'lähtökohdan' merkitys ei siis ilmestynyt tyhjästä, vaan sillä oli vakaa pohja itäisissä murteissa. Tämän merkityksen kirjakielinen käyttö myös alkoi varsin luonnolliseen aikaan, olihan 1800-luku voimallista kielen tietoisuuden kehittämisen aikaa, jolloin kirjakielen murrepohja laajeni itään ja itämurteet toimivat merkittävänä uusien sanojen ja rakenteiden lähteenä. *Käsin*-partikkelin osalta tämä kehitys merkitsi vaiheittaista länsimurteisen (ja mahdollisesti puhekielessäkin väistyvän) 'kohti'-merkityksen korvautumista itämurteissa (mahdollisesti vanhastaankin) vallinneella 'lähtökohdan' merkityksellä.

Molempien merkitysten olemassaolo murteissa ei kuitenkaan selitä kirjakielessä tapahtunutta muutosta, vaan kertoo ainoastaan sen, ettei uusi merkitys ollut tuona aikana toimineiden kielimiesten sepittämä.

▷

## MIKSI SUUNTA MUUTTUI? ERO- JA TULOSJAISTEN ADVERBIAALIEN IKKUNOINTIIN PERUSTUVA TULKINTA

Tässä luvussa esitän, että muutosta motivoivat kahdelta kielen tasolta vaikuttaneet seikat. Kognitiivisen tason vaikuttajana toimivat huomion ikkunoimisprosessit, jotka edellä nykykielisen aineiston analyysissä jo osoittautuivat tärkeäksi tekijäksi *käsin*-partikkelin käytössä. Kielen rakenteen sisäisenä vaikuttajana voidaan puolestaan pitää työnjakoa toisen suuntaa ilmaisevan elementin, *päin*-partikkelin, kanssa. Oletan, että sellaiset väylinä käsitteistetyt ja suuntaisuuden sisältävät transitiiiviset tapahtumat, joissa on lähtökohdan ilmaus, voivat saada monimuotoisempia ja käsillä olevan aiheen kannalta kiinnostavampia huomion ikkunoimisen muotoja kuin sellaiset, joissa on päämäärän ilmaus. Seuraavassa vertailen kahden vastakkaisen suunnan ilmauksia ja esitän hypoteesini siitä, miksi 'lähtökohdan' merkitys pääsi kirjakielessä vallalle. Lähden liikkeelle lähtökohdan ilmauksista *käsin*-partikkelin kanssa ja ilman sitä.

### ENERGIAVIRRRAN POLKU JA KOHTEEN KULKEMA KONKREETTINEN POLKU

*Käsin*-partikkelin funktioita tarkasteltaessa sen kiinnostavimmat ja paljastavimmat esiintymät ovat suuntaisten transitiiivisten tapahtumien kuvauksissa, joissa kohde liikkuu tai kokee tilan muutoksen ja joissa tällaiset tapahtumat ovat käsitteistettävissä polkuina. Adverbiaalien ja ydinargumenttien välisten viittaussuhteiden ja ikkunointityyppien tarkastelua varten nämä käsitteistystason toimintapolut on edelleen jaettava kahtia: tapahtuman voi katsoa koostuvan ensinnäkin agentista kohteeseen suuntautuvasta energiavirrasta ja toiseksi kohteen kulkemasta konkreettisesta polusta (tai kokemasta tilanmuutoksesta). Molemmilla osapoluilla on alku ja loppu, ja energiavirran polku edeltää kohteen kulkemaa polkua. Suhdesääntö kuvaa nimenomaan kohteen («primaarin kiintopisteen») liikerataa luonnehtivien adverbiaalien funktioita, ja agentin ja kohteen välinen energiavirta jää sen ulkopuolelle (Leino 1989: 199).

Kun kuvataan suuntaista transitiiivista tapahtumaa, jossa kohde liikkuu tai kokee tilan muutoksen, lähtökohdan ilmaiseva adverbiaali viittaa suhdesäännön mukaisesti kohteen sijaintiin (esimerkki 22). Kuvauksen fokus on kohteen kulkeman konkreettisen polun alkuosassa, kohteen alkuperäisessä sijainnissa ennen liikettä tai sen tilassa ennen tilan muutosta (pallo oli ilmassa, kun Harry nappasi sen). *Käsin*-partikkeli puolestaan siirtää fokuksen kohteen konkreettisesta polusta agentin ja kohteen väliseen energiavirtaan. Sillä voi korostaa agenttia toiminnan lähtökohdana ja energian lähteenä, kun se siirtää huomioikkunan kohteen polusta energiavirran alun (agentin) ja keskivaiheen (energian siirtymisen) ylle (esimerkki 22').

22. *Harry nappasi pallon ilmasta.*

22'. *Harry nappasi pallon ilmasta käsin.*

*Käsin* tekee transitiivilauseen erosijaisen adverbiaalin tulkinnasta yksiselitteisen yhdistämällä syntaktisen agentin ja adverbiaalin ilmaiseman sijainnin. Esimerkin 22' viittaussuh-

teet ovat selvät: ilmassa oleva entiteetti on agentti Harry, eikä kohteena olevan pallon sijaintia ole määritetty lainkaan (se voisi olla jopa maassa). Huomioikkuna asettuu energian siirtymisen ylle, ja kohteen sijainti ja liike on jätetty kokonaan ilmaisutta. Tämä strategia korostaa agentin roolia, johon puhujat ihmis- ja itsekeskeisen käsitteistyksensä perusteella mieluiten asettavat itsensä tai muita inhimillisiä toimijoita. Vaikka kohteen sijaintia tai liikettä ei esimerkissä 22' tarkasti määritetäkään, käy verbin semantiikasta ja lauseen aspektista silti ilmi, että se kokee jonkinlaisen sijainnin tai tilan muutoksen.

Sellaiset transitiiviset tapahtumat, joissa kohde ei liiku tai koe tilan muutosta, eroavat edellä käsitellyistä. Jos kohde ei liiku, erosijainen spatiaalinen adverbiaali viittaa agenttiin energian lähteenä myös ilman *käsin*-partikkelin tapaista fokusioijaa: esimerkiksi lauseessa *Heitin häntä lumipallolla parvekkeelta* adverbiaali *parvekkeelta* yksin viittaa agentin ja kohteen väliseen energiavirran polkuun ja ikkunoi polun sekä agentin energian lähteenä. Muuta vaihtoehtoa ei oikeastaan ole, koska liikkumattomalla kohteella ei ole omaa polkua, johon adverbiaali voisi viitata ja huomioikkuna asettua.

Esimerkissä 22 on liikkuvana kohteena maaginen pallo,<sup>5</sup> ja tällaisessa tilanteessa ovat mukana molemmat liikeradat, energiavirta ja kohteen kulkema polku. Kun adverbiaalinen viittaussuhteisiin näin tulee potentiaalista kaksitulkintaisuutta, voi erityinen kieliopillinen merkitys agentin ikkunoimiseksi energian lähteenä tulla hyödylliseksi. Tähän tehtävään suomessa käytetään *käsin*-partikkelia. Se kohdistaa huomion agenttiin ja jättää kohteen syrjemmälle. Jos kuvattavan tilanteen osallistujien kuvitellaan kilpailevan kielenkäyttäjän huomiosta, liikkuva kohde uhkaa agentin asemaa huomion keskipisteenä vakavammin kuin liikkumaton kohde. Vaikka kohde olisikin eloton ja sellaisenaan ihmisen käsitteistyksessä luonnostaan vähemmän keskeinen, liike tekee siitä kiinnostavamman. Siitä voi käsitteistyksessä jopa tulla agentille potentiaalinen kilpailija, sillä elottomat oliot on mahdollista tulkita agenttiivisina esimerkiksi silloin, kun ne kykenevät itse aiheuttamaan liikkeensä (Koivisto 1991: 52–58; Givón 1975: 82; Langacker 1991: 237).

#### TULO- JA EROSIAISTEN ADVERBIAALIEN VERTAILUA

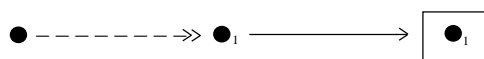
Tulo- ja erosijoja on totuttu käsittelemään yhdessä, dynaamisena, statiiviseen olosijaan kontrastoituvana kategoriana: Siron mukaan »[suomen sijasysteemin s]ymmetrisyydestä johtuu, että erosijan rinnalla samanveroisena on tulosija» (1964: 30), Alhoniemi toteaa, että »[e]rosijojen käyttö on pitkälle analogista tulosijojen käytön kanssa» (1975: 10), ja Leinin elatiivia ja illatiivia skemaattisesti luonnehtivat kuviot ovat täysin toistensa peilikuvat (1989: 190). Suhdesääntöä pohdittaessa painopiste tuntuu kuitenkin — ehkä tiedostamattomasti — liukuvan erosijojen ja nimenomaan elatiivin tarkasteluun. Tulosijaisien adverbiaalisten suhdesääntöjen vastainen käyttö esimerkiksi tyypissä *sykkäistä lattialle ~ laulaa mikrofonin* selittyy ehkä suhteellisen vaivattomasti esimerkiksi ellipsin tai objektin inkorporoitumisen (skemaattisen kohteen) avulla (Alhoniemi 1975: 15–16; Leino 1989: 165, 203), ja siksi ne eivät ole olleet samalla tavalla tutkimuksen kohteena kuin erosijaiset tapaukset. Yhtenä syynä tähän epätasapainoon saattaa olla elatiivin monifunktioisuus, joka ainakin osittain on seurausta sen kaksoisroolista sijajärjestelmässä, kun se rin-

<sup>5</sup> Esimerkki viittaa J. K. Rowlingin Harry Potter -kirjoihin ja niissä harrastettuun huiSPAUS-pallopeliin. HuiSPAUSsessa sekä pelaajat että pelivälineet lentävät ilmassa.

nastuu varsinaisen parikkinsa, sisäpaikallissijojen illatiivin, lisäksi myös yleisten paikallissijojen translatiiviin (Siro 1964: 30; Leino 1989: 161; 1993: 177, 220).<sup>6</sup>

Yritän seuraavaksi havainnollistaa sitä, miksi transitiivilauseiden tulosijaisten spatiaalisten adverbiaalien ja lauseen ydinargumenttien väliset viittaussuhteet ovat hieman suora- viivaisempia kuin erosijaisten adverbiaalien ja ydinargumenttien. Miksi suhdesääntö pätee niiden osalta paremmin? Transitiivilauseessa suhdesääntö toimii parhaiten, kun sen kuvaamassa tilanteessa ovat mukana molemmat toiminnan osapolut, energiavirran polku ja kohteen kulkema polku (ks. esim. Leino 1993: 192, 205).<sup>7</sup> Energiavirta agentin ja kohteen välillä on transitiivisessa tapahtumassa välttämätön, joten ratkaisevaksi tekijäksi jää kohteen kulkeman polun läsnäolo, joka on erilainen tulo- ja erosijaisen adverbiaalain kuvaamissa tilanteissa. Koska tulosijainen adverbiaali kuvaa toiminnan päämäärää tai lopputulosta (Rahkonen [1977: 29] on nimittänyt tätä »myöhäisemmän ajan ehdoksi» joka vallitsee silloin, kun »jossakin on jotakin toiminnan päättyessä»), on kohteen kulkema polku aina olemassa, ja tulosijainen adverbiaali voi suhdesäännön mukaisesti viitata siihen. Erosijaisia adverbiaaleja puolestaan voi transitiivilauseessa käyttää kahdella tavalla: koska erosija kuvaa tilannetta toiminnan alkaessa, se voi valita lähtökohdaksi joko kohteen suhdesäännön mukaisesti tai agentin sen vastaisesti. Tätäkin valintaa säätelee ennen kaikkea se, onko kohteen kulkema polku läsnä vai ei. *Käsin*-partikkelia tarvitaan, kun erosijaisella adverbiaalilla halutaan poiketa perustapauksesta ja viitata agenttiin, vaikka kohteen kulkema polkukin olisi läsnä.

Adverbiaalien ja ydinargumenttien väliset viittaussuhteet ja siten suhdesäännön mukaisuus tai vastaisuus on mahdollista analysoida ikkunoinnin avulla. Kuviot 1–3 havainnollistavat tapoja ikkunoida suuntaisen toiminnan osapolkuja; kuvioiden laadinnassa olen hyödyntänyt Leinon (1989) samantapaiseen tarkoitukseen käyttämää notaatiota. Pallot symboloivat ydinargumentteja, agenttia (vasemmalla) ja kohdetta (oikealla). Nuolet argumenttien välissä kuvaavat väylänä käsitteistetyn toiminnan osapolkuja: katkoviiva kuvaa energiavirtaa ja yhtenäinen viiva kohteen kulkemaa konkreettista polkua tai kokemaa tilan muutosta (ja pisteiviiva tämän polun puuttumista). Energiavirtaa kuvaavalla nuolella on kaksi kärkeä, joista toisen suunta ilmaisee agentin toiminnan kohdistuvan kohteeseen ja toinen näyttää, vaikuttaako energia kohdetta vetävästi (erosija) vai työntävästi (tulosija). Kehykset polun osien ympärillä kuvaavat ikkunointia, kullakin adverbiaalityypillä luotua fokusta, joka asettuu polkujen eri vaiheiden ylle.



Kuvio 1. Harry löi pallon ilmaan.

<sup>6</sup> Sähköisistä tekstikorpuksista saatavan aineiston perusteella ero- ja tulosijaisia adverbiaaleja olisi mahdollista vertailla laajemmin. Tosin esimerkiksi Lauseopin arkistossa tätä hankaloittaa se, ettei lauseiden (in)transitiivisuutta ole erikseen koodattu. Ero- ja tulosijaisten adverbiaalien haku pelkästään Lauseopin arkiston yleiskielistä aineistosta tuottaa satojen esiintymien tuloksen, joiden analysointi tätä yhteyttä varten ei ollut mahdollista.

<sup>7</sup> Tämä ei ole eri suuntasijojen ja suhdesäännön perusteellinen kuvaus, vaan *käsin*-partikkelin tarkastelun inspiroima osittainen analyysi, jossa olen keskittynyt melko konkreettisiin olioihin ja polkuina käsitteistettyihin tapahtumiin.

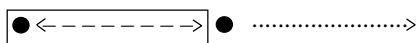
Tulosijainen adverbiaali asettaa huomioikkunan kohteen kulkeman konkreettisen polun loppuosan ylle, kohteen sijaintiin toiminnan päättyessä (kuvio 1). Jos esimerkiksi puhumme pallon lyömisestä ilmaan, fokuksessa on kohteen liike sen jälkeen, kun sitä on lyöty — energian siirtymisen jälkeen. Vaikka tilanteessa on selvästi mukana sekä agentin ja kohteen välinen energiavirta että kohteen kulkema polku, ei ikkunoitu osa ole kosketuksissa agentista lähtevään energiavirtaan. Adverbiaali ei näin voi saada kahta eri tulkintaa, vaan viittaa aina kohteeseen, ja agentin sijainti jää ilmaisutta. Kohteen polku voi olla varsin skemaattinenkin, kuten esimerkiksi *Unohdin kirjan hyllylle* -tyyppisissä tapauksissa.

Kun kuvataan toiminnan lähtökohtaa, mahdollisia näkökulmia tarjoutuu luontevasti ainakin kaksi, agentti ja kohde. Näin myös mahdollisia ikkunointeja ja adverbiaalin viittaussuhteita on kaksi. Kuviot 2–3 esittelevät nämä ikkunointityypit.



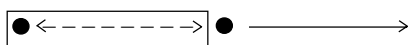
Kuvio 2. Harry nappasi pallon *ilmasta*.

Kun kohde liikkuu tai kokee tilan muutoksen, sen kulkema polku on tilanteessa läsnä. Tällöin suhdesäännön mukaisessa perustapauksessa erosijainen adverbiaali ikkunoi kohteen polun alkuvaiheen eli kohteen sijainnin toiminnan alkaessa (kuvio 2). *Ihailin Halosen muotokuva lehdestä* -tyyppisissä kokonaisuuden ja sen osan ilmauksissa viittaussuhde on suhdesäännön mukainen, vaikka kohde ei liiku eikä koe tilan muutosta. Leinon (1989: 209) mukaan näissä tapauksissa »puhujalla – – mentaalisesti ’nostaa’ kyseessä olevan osan esiin muusta kokonaisuudesta». Kohteen kokema muutos voi siis tapahtua myös kielenkäyttäjän käsitteistyksessä.



Kuvio 3a. Heitin häntä lumipallolla *parvekkeelta*.

Kun kohde ei liiku tai koe tilan muutosta, huomioikkuna asettuu energiavirran alun eli agentin ja keskivaiheen eli energian siirtymisen ylle (kuvio 3a). Tilanteessa on mukana vain agentin ja kohteen välinen energiavirta, eikä erosijainen adverbiaali siis voi viitata muuhun kuin agentin sijaintiin toiminnan alkaessa, suhdesäännön vastaisesti.



Kuvio 3b. Harry nappasi pallon *ilmasta käsin*.

Jos agentti ja energian siirtyminen halutaan ikkunoida sellaisessakin tapauksessa, jossa kohde liikkuu tai kokee tilan muutoksen, on otettava avuksi *käsin* (kuvio 3b). Erosijainen adverbiaali ja *käsin* yhdessä viittaavat agentin sijaintiin. — Kuvioiden 3a ja 3b kuvaamista lauseissa adverbiaalin voi tulkita liittyvän verbiin löyhemmin kuin esimerkiksi lauseissa 1 ja 2; samaan seikkaan viittasin esimerkkien 5 ja 5' yhteydessä (s. 166).

▷



Alhoniemi (1975: 9–10) on osoittanut, että olo- ja muutossijojen keskeisin ero on siinä, että olosijoilla ilmaistaan ensisijaisesti tekemis- tai tapahtumispaikkaa (*Mies keitti puuroa hellan ääressä* -tyyppi) ja muutossijoilla olioiden sijaintipaikkaa (kuviot 1 ja 2). Olosijojen ensisijaisesta tehtävästä huolimatta niillä voi viitata myös olioiden sijaintipaikkaan (*Mies keitti puuroa kattilassa* -tyyppi). Edellä esittämäni ikkunointityyppien analyysi näyttää myös sen, että erosijat puolestaan pystyvät viittaamaan myös tekemis- ja tapahtumispaikkaan, kun kohde ei liiku (kuvio 3a), ja *käsin*-partikkelin avulla ne pystyvät siihen silloinkin, kun kohde liikkuu (kuvio 3b). Tuloksijoille näyttäisi siis jäävän puhuttuun olioiden sijaintipaikan ilmaisemisen tehtävä.

Hypoteesini *käsin*-partikkelin merkityksen täyskäännöksen syystä on, että kun kuviossa 3b kuvattu ikkunointityyppi loi erityissuhteen erosijan kanssa 'lähtökohtaa' ilmaisevan *käsin*-partikkelin ja agentin välille, se samalla vieraannutti partikkelia 'kohti'-merkityksestä, jossa suhde adverbiaalinen ja agentin välillä on luonnostaan taka-alainen, koko energiavirran sijainnin huomiotta ja ilmaisutta jättävä (vrt. kuvioon 1). Nykykielessä *käsin*-partikkelin ja agentiivisuuden kytkös saa lisäksi tukea niiden verbien merkityksistä, joiden yhteydessä *käsin* herkimmin esiintyy (esimerkit 8–11' s. 168–169), sekä partikkelin muista funktioista, jotka myös korostavat toiminnan lähtökohtaa ja siten agentin sijaintipaikkaa ja jotka pätevät myös sen käyttöön intransitiiviverbien yhteydessä. Näitä ovat kontrastoiva funktio, jolla *käsin* poimii vaihtoehtoisten lähtökohtien joukosta toteutuneen (tai toteutuvan), parhaana pidetyn tai todenmukaisen (esimerkit 2 ja 4 s. 165), ja tapa, jolla *käsin* luo toiminnan toistuvuuden tulkinnan merkitsemällä lähtökohdan tukikohdaksi (esimerkit 12–14' s. 169).

## TRANSITIIVISUUS

### JA KÄSIN

Yleisenä korrelaationa kielen eri ilmiöiden välillä on vielä huomattava *käsin*-partikkelin ja transitiivisuuden välinen yhteys. Kun *käsin*-partikkelin tärkein funktio on huomion ikkunoiminen, on luontevaa, että se on keskeistä nimenomaan transitiivilauseissa, joissa kohde liikkuu tai kokee tilan muutoksen. Hopper ja Thompson (1980: 251–253, 262–263) ovat osoittaneet, että korkeaan transitiivisuuteen liittyy joukko piirteitä, jotka kytkeytyvät toisiinsa ja joiden esiintymistä yhdistää etualaistaminen (vrt. ikkunoiminen). Transitiivisuudeltaan korkeassa lauseessa kohde on tyypillisesti vaikutuksen kohteena (*affectedness of O* on yksi transitiivisuuspiirteistä); lauseessa ilmaistu toiminta muuttaa objektin sijaintia tai tilaa mieluiten totaalisesti. Toinen transitiivisuustasoon vaikuttava tekijä on aspekti: perfektiivinen aspekti saa aikaan tulkinnan korkeammasta transitiivisuudesta kuin imperfektiivinen aspekti (mas. 252, 270–276). Aspektilla ja kohteen kokemalla muutoksella on suora yhteys, joka suomessa saa ilmauksensa objektin sijanvalinnassa. Esimerkeistä 23 ja 24 näkee, että *käsin*-partikkeli on tärkeämpi aspektiltaan perfektiivisissä lauseissa, joissa kohde kokee täydellisen tilan muutoksen ja on ilmaistu akkusatiiviohjella. Tässä esimerkissä *ampua*-verbin punktuaalisuus vielä tekee perfektiivisen tulkinnan väistämättömäksi.

23a. *Ammuin linnun kivetä.*

23b. *Ammuin linnun kivetä käsin.*

- 24a. *Ammuin lintua kiveltä.*  
 24b. *Ammuin lintua kiveltä käsin.*

Koska transitiivisuudeltaan korkeassa lauseessa 23a kohde kokee muutoksen, on adverbiaali siinä kaksitulkitainen: kun kohteen sijainti tai tila muuttuu, toiminnan molemmat osapolut ovat tilanteessa läsnä. Pelkkä erosijainen adverbiaali voi potentiaalisesti viitata kumman tahansa polun alkuosaan ja synnyttää tulkinnan, että kivellä voi olla joko lintu (suhdesäännön mukaisesti) tai ampuja (sen vastaisesti). Lauseeseen lisätty *käsin* (23b) tekee viittaussuhteista yksiselitteiset. Lauseen 24a transitiivisuus sen sijaan on alempi: toiminta ei johda tulokseen eikä patientti liiku tai koe muuta muutosta. Ablatiivisijainen adverbiaali ei näin voi noudattaa suhdesääntöä, koska ilmauksessa on läsnä vain agentin ja kohteen välinen energiavirta eikä lainkaan kohteen oman, konkreettisen liikkeen polkua (vrt. edellä mainittuun esimerkkiin *Heitin häntä parvekkeelta lumipallolla*). *Käsin* on tässäkin yhteydessä mahdollinen (24b), mutta sen funktio rinnastunee paremminkin intransiitivilauseissa havaittuun kontrastoivaan funktioon (ammuin lintua kiveltä enkä esimerkiksi pihalta). — Myös *käsin*-partikkelin ikkunoimalla korostama agenttiivisuus kuuluu Hopperin ja Thompsonin transitiivisuuspiirteisiin: inhimillinen ja vaikuttavaa, volitionaalista, fyysistä ja suunnattua toimintaa suorittava osallistuja kuuluu transitiivisuudeltaan korkeisiin lauseisiin (mas. 252, 264–266).

#### PARTIKKELEIDEN TYÖNJAKO

Kielen muutos ei tapahdu eristyksissä, ja *käsin*-partikkelin merkityksen muutokseen lieenee vaikuttanut myös toinen pääpiirteissään samafunktionen partikkeli, *päin*, joka ilmaisee yhtä hyvin 'suuntaa jostakin' kuin 'suuntaa johonkin'. *Käsin*-partikkelin täyskäännös muutti sen ja *päin*-grammin välistä työnjakoa: niiden jakama funktio vaihtui 'kohteesta' 'lähtökohtaan'. Esimerkki 25 havainnollistaa partikkeleiden nykykielessäkin vallitsevaa työnjakoa (on syytä mainita, että 1800-luvun sanomalehdistä Oulun Viikko-Sanomien oli *käsin*-partikkelin 'lähtökohtaa' ilmaisevassa käytössä edistykseellinen).

25. *Näitten Sanomain 25:nesä Lehesä on selitetty vesi väyläin muoto Kajaanista käsin maanseljän harjalle, Pielisjärveen päin.* (1800: OVS 1829: 49, 1)

*Päin*-partikkelin kyky ilmaista 'päämäärää' saattoi osaltaan mahdollistaa *käsin*-partikkelin ilmaiseman suunnan muutosta; 'kohti'-merkitys ei suinkaan jäänyt ilmaisutta. Suuntien lisäksi *päin*-partikkelilla voi yhdessä olosijaisen nominin kanssa ilmaista myös epämääräistä sijaintia, esimerkiksi *Turussa päin* 'lähellä Turkuja, Turun suunnassa'. Sama sijaintisuhteen summittaisuus on läsnä myös *päin*-partikkelin suuntaisessa käytössä: *päin* ilmaisee pelkästään liikkeen suuntaisuuden väylällä, eikä se luo tarkkaa viittausta lähde- tai kohdereferentiin. Ikkunoinnin avulla tämän voi kuvata siten, että huomioikkuna asetuu kohteen konkreettisen polun ylle ja jättää polun alku- ja loppupään huomiotta. Erosijaisen nominin ja *käsin*-partikkelin liitto sen sijaan spesifioi myös lähtökohdan (kuvio 2 s. 177). Tämä on osa *päin*- ja *käsin*-partikkeleiden työnjakoa: toinen nostaa fokukseen väylän, toinen lähtökohdan. Esimerkit 18 ja 20 (s. 172) poikkeavat nyky-yleiskielestä juuri tässä suhteessa, sillä niissä ilmaistu sijainti on epämääräinen. *Käsin*- ja *päin*-partikkeleiden työnjako on kaikkiaan nyky-yleiskielessä tarkempi kuin vanhassa ja 1800-luvun kirja-

kielessä ja murteissa, sillä niissä *käsin* esiintyy jopa olosijojen kanssa summittaista lo-kaatiota ilmaisevana, esimerkiksi *siellä käsin niitä on nähty* (Lohtaja; Leskinen 1990: 176, myös MA).

## PääTELMÄT

Olen tässä artikkelissa soveltanut huomion ikkunoimisen käsitettä tarkastellessani rakennetta, jossa suuntaa ilmaiseva partikkeli näyttää valinnaiselta elementiltä, koska sitä käytetään yhdessä ero- tai tulosijaisen nominin kanssa. Analyysini osoittaa kuitenkin, että *käsin*-partikkelilla on merkittävä tehtävä lauseen syntaktisessa ja semanttisessa rakentumisessa. Transitiiivilauseissa, joissa kohde liikkuu tai kokee tilan muutoksen, erosijaisen nominin ja *käsin*-partikkelin muodostama adverbiaali viittaa agentin sijaintiin energian lähteenä. *Käsin* toimii tässä viittaussuhteita yksiselitteistävänä elementtinä — erosijainen nomini yksin ilmaisisi tällaisissa yhteyksissä kohteen sijainnin (Siron suhdesäännön mukaisesti). Agentin sijainnin ja energian lähteen osoittamisen funktion voi nähdä huomion ikkunoimisen motivoimana. *Käsin* asettaa huomioikkunan toiminnan lähtökohdan eli agentin ja energian siirtymisen ylle; kohteen eli toiminnassa siirtyvän energian kohteen sijainti ja liike ovat taka-alaisia ja jäävät ilmaisutta. Tämän tapainen huomion jakautuminen rinnastuu spatiaalisten avoimien polkujen ikkunointityyppeihin, ja tyypillisimmin *käsin* esiintyy väylinä käsitteistettäviä toimintoja ilmaisevien verbien kanssa.

Tämä transitiiivilauseiden ikkunointityyppi, joka on luonteenomainen 'lähtökohtaa' ilmaisevalle *käsin*-partikkelille, vahvistaa agenttiivisuutta kuvatussa toiminnassa, kun se esittää agentin toiminnan ja energian dynaamisena lähteenä ja jättää kohteen sijainnin ja liikkeen ilman eksplisiittistä ilmaisua. Tulkinnan agenttiivisuutta tukevat myös muut *käsin*-partikkelin funktiot, jotka nimenomaan ikkunoivat agentin sijainnin toiminnan lähtökohdana ja jotka pätevät myös adverbiaalinen käyttöön intransitiiviverbien kanssa. Näitä ovat kontrastoiva funktio eli potentiaalisten vaihtoehtojen joukosta valitun lähtökohdan osoittaminen ja toiminnan toistuvuuden tulkinnan luominen siten, että *käsin* merkitsee tuki-kohdan, johon agentti aina osatapahtumien välillä palaa. On luontevaa, että *käsin*-partikkelin pääfunktio vaikuttaa nimenomaan transitiiivilauseissa, sillä korkea transitiiivisuus korreloi juuri etualaistamisen kanssa (vrt. ikkunointiin). *Käsin*-partikkelin käyttöä ja korkeaa transitiiivisuutta yhdistävät ainakin agenttiivisuus, kohteen kokema muutos ja perfektiivinen aspekti. Agenttiivisuuden ja *käsin*-partikkelin yhteys johti hypoteesiin, että tämä kytkös olisi motivoitunut *käsin*-partikkelin täyskäännöstä 'päämäärää' ilmaisevasta 'lähtökoh-taa' merkitseväksi: agentin rooli ja agenttiivisuus yleensä ovat ihmisille niin keskeisiä, että ne ansaitsevat tehtävänsä erikoistuneita kielellisiä ilmaisukeinoja.<sup>8</sup>

*Käsin*-partikkelin tarkastelu osoittaa, että ikkunointityyppien analyysin soveltaminen voi auttaa ymmärtämään paremmin merkityksen muutoksen motivaatiota (tässä tapauksessa muutosta 'päämäärän' ilmaisemisesta 'lähtökohdan' ilmaukseksi) ja että ikkunointi voi selittää myös sitä, miksi eri suuntia ilmaisevat adverbiaalit toimivat eri tavoin niiden ja lauseen ydinargumenttien välisten viittaussuhteiden määräytymisessä.

<sup>8</sup> Huomionarvoista on, että suomessa myös agentin ilmaisemisen välttäminen saa tehtävänsä erikoistuneita ilmaisukeinoja, kuten Siitonen (mm. 1999) on *U*-johdoksia käsittelevissä tutkimuksissaan osoittanut.

## LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1975: Eräistä suomen kielen paikallissijojen keskeisistä käyttötavoista. – *Sananjalka* 17 s. 5–24.
- GIVÓN, TALMY 1975: Cause and control: On the semantics of interpersonal manipulation. – Kimball, John P. (toim.), *Syntax and semantics* 4 s. 59–89. New York: Academic Press.
- 1990: *Syntax. A functional-typological introduction II*. Amsterdam: John Benjamins.
- HOPPER, PAUL J. – THOMPSON, SANDRA A. 1980: Transitivity in grammar and discourse. – *Language* 56 s. 251–299.
- JUSSILA, RAIMO 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KARLSSON, FRED 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Helsinki: WSOY.
- KOIVISTO, VESA 1991: *Suomen verbikantaisten UtU-verbijohdosten semantiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LANGACKER, RONALD W. 1991: *Concept, image, and symbol. The cognitive basis of grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LAURY, RITVA 1997: *Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- LEINO, PENTTI 1989: Paikallissijat ja suhdesääntö: kognitiivisen kieliopin näkökulma. – *Virittäjä* 93 s. 161–219.
- 1993: *Polysemia — kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia I*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LESKINEN, JUHA 1990: *Suomen kielen inkongruentit instruktiivirakenteet ja niiden tausta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- OJUTKANGAS, KRISTA 1998: Itämerensuomalainen näkökulma kieliopillistumiseen. – *Sananjalka* 40 s. 67–86.
- 2000a: On grammaticalization of body-part nouns: *käsi* 'hand' in Finnish and Estonian. – Carl-Erik Lindberg & Steffen Nordahl Lund (toim.), *Papers from the 17th Scandinavian conference of linguistics I* s. 237–248. Odense Working Papers in Language and Communication 19. Odense: University of Southern Denmark.
- 2000b: Grammaticalizing possessive constructions in Finnic: *käsi* 'hand' in Estonian and Finnish. – Johanna Laakso (toim.), *Facing Finnic. Some challenges to historical and contact linguistics* s. 137–155. Castrenianumin toimitteita 59. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.
- 2001: *Ruuminosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi*. Helsinki: WSOY.
- PRITCHARD, JAMES B. (toim.) 1986: *The Harper atlas of the Bible*. New York: Harper & Row.
- RAHKONEN, MATTI 1977: Suomen paikanilmauksista. – *Virittäjä* 81 s. 21–52.
- SADENIEMI, MATTI 1966: Uusi lauseoppi. – *Virittäjä* 70 s. 141–143.
- SIITONEN, KIRSTI 1999: *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisu-  
▷

- suja 63. Turku: Turun yliopisto.
- SINHA, CHRIS – KUTEVA, TANIA 1995: Distributed spatial semantics. – *Nordic Journal of Linguistics* 18 s. 167–199.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Tietosanakirja Oy.
- SOININEN, GUNNAR 1957: Suomalaisen almanakan lääketieteellisistä kirjoituksista. – Kustaa Vilkuna, Eino Kaskimies, Gösta Hedström & Eino Nivanka (toim.), *Suomalaisen almanakan juhlakirja*. Helsingin yliopisto. Helsinki: Weilin & Göös.
- SONG, JAE JUNG 2001: *Linguistic typology: Morphology and syntax*. Harlow: Longman.
- TALMY, LEONARD 2000: *Toward a cognitive semantics I: Concept structuring systems*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- VILKUNA, MARIA 2000: *Suomen lauseopin perusteet*. 2., korjattu painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita.

### AINESLÄHTEET

- 1800 = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen korpuksset. Atk-tallenne. *1800-luvun kirja-suomi*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Käyttöaika marraskuu 1999–marraskuu 2000. Saanti Internet: kotus.fi. Käyttöluvat Internet-osoitteesta [kayttoluvat@kotus.fi](mailto:kayttoluvat@kotus.fi).
- Borg = Borg, C. G. (suom.): *Kertomus Suomenmaan metsistä* (1859).
- OVS = *Oulun Viikko-Sanomia* (1829, 1830).
- Smtr = *Suometar* (1848).
- Ganander = Ganander, Christfrid: *Nytt Finskt Lexicon* (1786–87). Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1997.
- HS = *Helsingin Sanomat*.
- LA = *Lauseopin arkisto*. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Turun yliopisto.
- LÖNNROT, ELIAS 1958 [1866–1880]: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja I–II*. Kolmas, manulmenetelmällä jäljennetty painos. Helsinki: WSOY.
- MA = *Muoto-opin arkisto*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- R 1992 = *Pyhä Raamattu. Vanha testamentti. Uusi testamentti*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Mikeli: Suomen Pipliaseura 1992.
- RENVALL, KUSTAA (GUSTAVO) 1826: *Suomalainen Sana-Kirja. Lexicon linguae Finnicae, com interpretatione duplici, copiosiore latina, brevior germanica I–II*. Aboae, typis frenckellianis.
- Wanhasuomi = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen korpuksset. Atk-tallenne. *Wanhasuomi*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Käyttöaika marraskuu 1999–marraskuu 2000, lokakuu 2002. Saanti Internet: kotus.fi. Käyttöluvat Internet-osoitteesta [kayttoluvat@kotus.fi](mailto:kayttoluvat@kotus.fi).
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja I–II*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–1994.
- *Mikael Agricolan Teokset. Se Wsi Testamentti* (1548).
- *Biblia, Se on: Coco Pyhä Raamattu / Suomexi* (1642).
- *Suomenkieliset Tieto-Sanommat* (1776).

DIRECTIONAL ADVERBIALS, REFERENTIAL RELATIONS  
AND THE FINNISH PARTICLE KÄSIN: AN ANALYSIS  
BASED ON 'WINDOWING OF ATTENTION'

The article describes and discusses the functions of the Finnish directional particle *käsin* (*käsi* 'hand' + instructive case-ending) '(direction) from' in the framework of cognitive linguistics. (The meaning of 'from' in this particle contrasts with the meaning in nouns with an elative or ablative case-ending.) The meaning of the particle *käsin* in Old Literary Finnish, however, was not '(direction) from' but '(direction) towards', and this reversal of direction in the meaning requires an explanation. A central concept in the analysis used is the process of 'windowing of attention' (Talmy 2000). Windowing is based on people's ability to focus on selected parts of different event frames, and to foreground and background participants as they choose; windowing also refers to the ways in which this selection is reflected in linguistic descriptions of the events. The writer argues that the functions of this particle in Modern Finnish and the meaning change are motivated by windowing. Furthermore, it is argued that applying an analysis based on windowing can explain why adverbials that express different directions ('to' vs. 'from') function differently with respect to the referential relations between spatial adverbials and the core arguments of transitive clauses.

In Modern Finnish, the most important function of *käsin* is to window the location of the agent and to code it as the source of the energy in transitive clauses, i.e. to focus attention on the initiator of the action and on the transmission of energy between the participants of the event. This is a strategy that emphasises agentivity and is supported by other functions of the particle, which also apply to its use with intransitive verbs. These include the contrasting function, how *käsin* picks one preferred starting point from a group of choices, and the way it turns the starting point into a 'base camp', a home to which the agent returns between repeated actions in an iterative event. The special connection between agentivity and *käsin* in the meaning 'from' led to the hypothesis that it would also be the motivation for the change in meaning 'to' > 'from': the agent's role and agentivity are so prominent in human communication that they deserve specialised linguistic expressions.

▷

Another key concept in this article is the ‘relation rule’, which concerns the referential relations between core arguments and the adverbials inflected in locative cases. According to the general principle formulated by Paavo Siro (1964), »an adverbial ‘quasi-predicate’ [i.e. a case ending or an adposition] modifying a verb [not e.g. a clause] refers, in an intransitive clause, to the subject, and in a transitive clause, to the object.» As *käsin* is used to disambiguate the referential relations in potentially ambiguous contexts, this article continues the discussion of the relation rule in Finnish linguistics that was earlier conducted by Alhoniemi (1975) and Leino (1989). ■

Kirjoittajan osoite (address):

*Suomen kieli*

*Fennicum*

*Henrikinkatu 3*

*20014 Turun yliopisto*

Sähköposti: *krioku@utu.fi*